

Σχόλιο για τόν Άμανέ

Ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Γερανίου, τῷ δροσερῷ, ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως κέντρῳ, ὁ περίφημος Γιοθανίκας, τὸ πρῶτο βιολί τῆς Ἀνατολῆς, μὲ τὸ ἀπαραίτητον σαντούρι, τὴν ἀηδονολαλοῦσαν γνωστὴν κ. Κατίναν καὶ ἕναν ἄλλον ἀκόμη τραγουδιστὴν ὀνομαστόν εἰς τοὺς ἀμανέδες (...), ἐγκαίνιζουσι ἀπόψε τὰς θελκτικὰς συναυλίας των, τῆς αἰσθηματικῆς καὶ ἐκ τῶν μυχιῶν μετὰ τὸς περιπαθείας ἀπηχοῦσης ἀνατολικῆς μουσικῆς. Θὰ εἶναι ἐκεῖ ἕνα κομμάτι, μιά γωνιά Σμύρνης, ὅπου θὰ ἐξελεῖται ποτάμι τὸ πάθος τῆς κίον Κατίνας καὶ θὰ στενάζῃ, ἄχ! καμίνι, τὸ βιολί τοῦ Γιοθανίκα.

«Νέα Ἐφημερίς» 27-5-1889

Μιά κυρία τραγοῦδῃσε ἀμανέδες κι ἕνας κύριος ἀντέδρασε, γιατί τὰ τουρκικῆς καταγωγῆς ἄσματα δὲν ἔχουν θέση σὲ μιά χώρα πού ἀγωνίζεται γιὰ τὸ φιλότιμό της. Ἡ κυρία ἦταν ἡ τραγουδίστρια Δούκισα, ἡ ὁποία τραγοῦδῃσε ἀμανέδες στὸ κέντρο «Ἀθῆνα», στὸν χορὸ τοῦ συνδέσμου ΠΑΟ Βύρωνος. Ὁ κύριος (...) ἀντέδρασε εὐπρεπῶς, ὅπως μᾶς πληροφόρησε μὲ τηλεγράφημά του, καὶ ἡ Δούκισα τοῦ ἀπάντησε: «Ἄν δέν σοῦ ἀρέσῃ πάρε τὰ λέφτα σου πίσω».

«Τὰ Νέα» 27-4-1975

στόν Γιάννη Τσαρούχη

Ὁ ἄμανές (ἢ μανές), πού ξεκίνησε, ἄγνωστο πότε, σάν ἀραβοπερσοτουρκικός τύπος τραγουδιοῦ, ἐπὶ Τουρκοκρατίας «προσηλύτισε πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων», ὅπως μᾶς βεβαιώνει ὁ Θ. Συναδινός στὴν «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Μουσικῆς» (Ἀθ. 1919, σ. 5). Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἐξάπλωσή του πρὸς Δυσμὰς δὲν εἶναι γνωστές. Θὰ πρέπει ὅμως νά κατέκτησε πρῶτα τοὺς Ἕλληνες τῆς Μικράσιας καὶ Θράκης, κι ἀπὸ ἐκεῖ νά προχώρησε βαθμιαία πρὸς τὰ Αἰγαίοπελαγίτικα νησιά, τὰ λιμάνια τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, καὶ τέλος τὴν ὑπόλοιπη ὕπαιθρο μας, πεδινὴ καὶ ὄρεινὴ. Σήμερα τραγουδιέται περισσότερο στὴν ὕπαιθρο, παρά στὶς πόλεις, ἀλλὰ πάντως πολὺ πιὸ σπάνια ἀπὸ ἄλλοτε. Καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι σὲ λίγα χρόνια θὰ ἔχει σθῆσει τελείως ἀπὸ τὸν χάρτη μας.

Τὸ κείμενο τοῦ ἄμανέ εἶναι πάντοτε ἕνα ἐπιγραμματικὸ χαρακτηριστὶκὸ δίστιχο σὲ ἱαμβικοὺς δεκαπεντασύλλαβους πού μᾶς μιλά, τίς περισσότερες φορές, γιὰ ἕναν βαθύ, ἀβάσταχτο πόνο, ἄλλοτε γενικά κι ἀόριστα, κι ἄλλοτε κατονομάζοντας τὸ συγκεκριμένο αἴτιο πού τὸν προκάλεσε. Ὁ πόνος αὐτός μπορεῖ νά προέρχεται ἀπὸ ἀρρώστεια, φτώχεια, ξενιτεμό, ἐρωτικὴ ἀπογοήτευση, ἢ ἀκόμα, τῇ δυστυχίᾳ πού σκορπίζει γύρω της ἡ φιλαργυρία, ἡ διπροσωπία, ἡ ἀχαριστία κι ὅλες οἱ ἄλλες σκοτεινὲς πλευρὲς τῆς ἀνθρώπινης φύσης, πού μᾶς διαβρώνουν καὶ μᾶς κάνουν νά βλέπουμε τὸν θάνατο σὰ λύτρωση. Τὸ ὄνομά του, τὸ ὀφείλει ὁ ἄμανές στὰ πολλὰ «ἀμάν» πού παρεμβάλλονται στὸ κείμενό του, τὴν ὥρα πού τραγουδιέται. Νά π.χ. πῶς ἀπαγγέλλεται ὁ πρῶτος στίχος ἑνὸς ἄμανέ πού δημοσίευσα μὲ ἄλλους τῆς μελωδίας του τὸ 1960 στὸ περιοδικό «Ἀξιός» (τ.χ. 2): (Ἄμάν) Ὡ ἀνθρώπε μὴν σκέπτεσαι (ἀμάν. ἀμάν, ἀμάν, ἀμάν) μὴν σκέπτεσαι, στὸν κόσμον μὴν κοπιάζεις (ἀμάν, ἀμάν. ἀμάν, ἀμάν, ἀμάν, ἀμάν).

Όπως είναι γνωστό ή λέξη «άμάν» είναι τουρκική και σημαίνει «έλεος» Τά άλλα επιφωνήματα, πού διανθίζουν μαζί μέ τό «άμάν» τό κείμενο του άμανέ, είναι τά επίσης τουρκικά «μεντέτ» και «γιαρέι», πού κανέναν από τούς άμανετζήδες και τουρκολόγους μας, πού ρώτησα ώς τώρα, δέν μπόρεσαν νά μου έξηγήσουν τήν ακριβή τους σημασία.

Η μελωδία του άμανέ διαιρείται συνήθως σέ τρεις φράσεις έλεύθερου ρυθμού. Η πρώτη στηρίζεται στον πρώτο στίχο, ή δεύτερη στην επανάληψη του δεύτερου ήμιστιχου και ή τρίτη στον δεύτερο στίχο. Όταν ο άμανές τραγουδιέται μέ ένόργανη συνοδεία, τά όργανα (συνήθως ένα ή μερικά από τά ακόλουθα: βιολί, κλαρίνο, ούτι, σαντούρι, κανόνι) παίζουν μόνα τους μία εισαγωγή, ένα πρώτο έπεισόδιο στό τέλος τής πρώτης φράσης, ένα δεύτερο έπεισόδιο στό τέλος τής δεύτερης κι ένα επίλογο.

Τό μελωδικό ύλικό του άμανέ προέρχεται από τούς δρόμους ή ήχους (μακάμ ή έξελλ. μακάμια) τής άραβοπερσοτουρκικής μουσικής, όπως τό Σαμπάχ, τό Ράστ, τό Χετζάζ, τό Χουζάμ κ.ά. Τήν έπιλογή του κατάλληλου δρόμου τήν καθορίζει ο ίδιος ο άμανετζής, πού φροντίζει από τή μία πλευρά ν' αποδόσει τά χαρακτηριστικά του, κι από τήν άλλη, νά τόν στολίσει μέ διάφορους αυτοσχεδιασμούς.

Μερικοί όνομάζουν άμανέδες συλλήβδην κάθε τύπο τραγουδιού μέ παραδοσιακό έλληνικό ή ανατολίτικο ύφος, όπως τά κλέφτικα, τά τσάμικα, τά καλαματιανά, τά ρεμπέτικα κι αύτήν ακόμα τή βυζαντινή μουσική. Μία έρρινη φωνή κι ένας ανατολίτικος δρόμος, όπως π.χ. τό Σαμπάχ, μπορεί έν μέρος νά χαρακτηρίζουν, αλλά δέν καθορίζουν τόν άμανέ. Τόν καθορίζει ο ειδικός τρόπος πού έκφωνείται τό κείμενό του. Κι όταν ο τρόπος αύτός μεταβάλλεται, τό τραγούδι πού ακούγεται δέν μπορεί πιά νά όνομάζεται άμανές. Όστόσο θά πρέπει νά διευκρινισθί ότι σέ μερικά νησιά του Αιγαίου και του Σαρωνικού ή λέξη μανές ή μανεδάκι δέν ταυτίζεται μόνο μέ τόν άμανέ, αλλά μπορεί και νά ύπονοεί μιάν όχι χορευτική μαντινάδα, μέ άργή, συγκρατημένη κι άρκετά μελισματική μελωδία.

Επί Τουρκοκρατίας και κατά τά πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια ο άμανές τραγουδιόταν ιδίως στα συμπόσια. Όπως παρατηρεί ο Γ.Μ. Βαλέτας στην Έγκυκλοπαίδεια «Ήλιος» (λήμμα «άμανές») αποτελούσε «τήν κορωνίδα του συμποσιασμού, τιθέμενος εις τās στιγμάς τής ψυχικής και αισθηματικής αποκορυφώσεως, ως μέσον θαυτέρας έκφράσεώς της». Επίσης ήταν δημοφιλέστατος στις ταβέρνες και στα «καφέ - άμάν», λαϊκά κέντρα διασκέδασης πού λειτουργούσαν στην Άθήνα και πολλές έπαρχίες από τά μέσα του περασμένου αιώνα ως λίγο μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σώζονται μάλιστα κι οί στίχοι του άμανέ πού είχε ένθουσιάσει τούς θαμώνες του πρώτου αθηναϊκού «καφέ - άμάν», του Πανανθώνα, πού άνοιξε τό 1874 στην Ίερά όδό (Επ. Κ. Στασινόπουλος, 'Η Άθήνα του περασμένου αιώνα, Άθ. 1963, σ. 117): «Τό πληγμένο στήθος μου πονεί, μά δέν τό λέει τ' άχείλι μου κι άν τραγουδεί, μά ή καρδιά μου κλαίει». Τό δίστιχο αυτό ταυτίζεται σχεδόν άπόλυτα μέ τό κείμενο μιάς μαντινάδας από τήν Πάτμο, πού δημοσίευσε ο S. Baud - Bonv στον θ' τόμο του βιβλίου του «Τραγούδια των Δωδεκανήσων» (Άθ. 1938, σ. 53 - 4).

Ο άμανές μπορεί νά τραγουδηθί σωστά μόνο από καλλιτέχνες πού έχουν έξοικειωθί μέ τήν τεχντροπία του και διαθέτουν τήν κατάλληλη φωνή γιά νά τόν αποδόσουν-τούς λεγόμενους «άμανετζήδες». Πολλοί άμανετζήδες δια-

κρίθηκαν και σάν έκτελεστές ρεμπέτικων και δημοτικῶν τραγουδιῶν. Καί μερικοί ἀπό αὐτούς, ὅπως ὁ Γεροθόδωρος κι ὁ Θωμαΐδης, ὑπῆρξαν κι ἐξαιρετικοί ψάλτες. Ἀπό τήν πλειάδα τῶν ἀμανετζήδων πού τραγουδῆσαν ἀμανέδες σέ δίσκους 78 στροφῶν τήν ἐποχή τοῦ μεσοπολέμου ξεχωρίζουν ἡ Ρίτα Ἀμπατζή, ὁ Μῆτσος Ἀτραΐδης, ἡ Ρόζα Ἐσκενάζι, ὁ Κώστας Θωμαΐδης, ἡ Μαρίκα Καναροπούλου - Τουρκαλίτσα, ὁ Κώστας Καρίπης, ὁ Κώστας Νοῦρος - Μαρσέλος, ὁ Ἀντώνης Νταγκᾶς - Διαμαντίδης, ὁ Χαράλαμπος Παναγῆς, ὁ Κώστας Ρούκουνας - Σαμιωτάκι, καί ὁ Βαγγελάκης Σωφρονίου.

Ὁ ἀμανές κατηγορήθηκε πολύ ἀπό πλῆθος νεοέλληνες διανοούμενους κι ἰδίως ἀπό τήν Σοφία Σπανοῦδη καί τόν Ζαχαρία Παπαντωνίου. Σ' ἓνα σημείωμά της στό περιοδικό «Μουσική Ζωή» τοῦ 1930 (τχ. 1, σ. 3-5) ἡ Σπανοῦδη γράφει ὅτι ὁ ἀμανές ἔχει «ταπεινό, «χυδαῖο» καί «γαιώδη» χαρακτήρα, ὅτι εἶναι «θλιμμένο ἀπομεινάρι τῆς σκλαβιάς καί τοῦ χαμοῦ» κι ὅτι «ἐξεγείρει μόνον τά ζωώδη ἔνστικτα τοῦ πλήθους».

Μερικά χρόνια ἀργότερα ὁ Παπαντωνίου ἔγραφε γιά τόν ἀμανέ στό «Ἐλεύθερο Βῆμα» (3 - 7 - 1938) τά ἐξῆς: «Μ' ὅλο τό σέβας μου στήν γηραιάν Ἀνατολήν, δέν κατάλαβα ποτέ τόν ἀμανέ (...) Εἶναι τό πιά ἀσύδοτο ἔργο πού βγήκε ποτέ ἀπό ὁμάδα ἀνθρώπων (...) Φίδι ἤχου, σέρνεται, κουλουριάζεται, ξετυλίγεται καί δέρνεται. Τελώνιο τῆς Χαλιμάς, χυμᾶ στό ὕψος, γυρίζει πάλι μέ τό κεφάλι κάτω, ἡ ἀκίνητεϊ στό διάστημα καθώς οἱ καπνοί πού χωρίς νά πάρουν μορφή ἀργοσέρνονται ψηλά ὥρες πολλές ὥσπου χάνονται. Καμιά γραμμή, καμιά ἰδέα, κανένας χαρακτήρας. Οὔτε ἀρχή, οὔτε τέλος. Ἀποθέωσις τῆς νάρκης καί τῆς ἀκινήσιας. Εἶναι ἡ ἄβουλη κι ἡ παράλυτη καμπύλη, ἡ σπείρα, δηλαδή τό κέντημα ἐκεῖνο τῶν πρωτογόνων λαῶν πού δέν κινεῖται ἀπό καμιά ἰδέα, εἶναι καταδικασμένο νά περιστρέφεται ἐπ' ἀπειρον γύρω στόν ἑαυτό του. Τήν σπείρα τήν ἀπαντοῦμε στά κεντήματα, στό κόσμημα τῶν πληθυσμῶν πού δέν εἶχαν πλαστική ἰκανότητα. Μεταφερμένη στόν ἤχο, στήν ἔρημο τῆς Ἀραβίας, στή ραθυμία καί στή μοιρολατρεία τῆς Ἀνατολῆς, γίνεται τό ἀτελεύτητο καί τό ἀπερίγραπτο μηδέν πού λέγεται ἀμανές. Λαός ὅμως πού ἀναθέτει στή χοχλαστή τούτη μελωδία τή διήγηση τῶν παθῶν του εἶναι, ὅπως λέμε στήν Εὐρώπη, ἐκτός πολιτισμοῦ».

Αὐτός ὁ τρόπος προσεγγίσεως ἐνός λαογραφικοῦ δημιουργήματος, ὅπως πολὺ σωστά τονίζει ὁ κοινωνιολόγος Στάθης Δαμιανάκος, πηγάζει ἀπό τήν μισαλλόδοξη ἀποψη πού προσθεύουν οἱ περισσότεροι διανοούμενοι τοῦ τόπου μας καί δυστυχῶς κι οἱ ἐπίσημοι λαογράφοι μας, ὅτι ὅποιο πολιτιστικό στοιχεῖο δέν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ σάν γνήσια ἐλληνικό (κι ὁ ἀμανές δέν μπορεῖ) «πρέπει ν' ἀπορρίπτεται καί νά καταγγέλλεται σάν προϊόν θάρβαρο, ἀνθελληνικό καί ἀνάξιο λόγου» (Στάθης Δαμιανάκος, Κοινωνιολογία τοῦ Ρεμπέτικου, Ἀθ. 1976, σ. 33). Σύμφωνα μ' αὐτήν τήν ἀποψη ὁ Κωστής Παλαμᾶς, πού ἀπό ἀγάπη γιά τόν ἀμανέ ἔγραψε τήν περίφημη «Ἀνατολή» (*Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά, τραγούδια ἀνατολίτικα λυπητερά...*) ἦταν ἀνθέλλην!

Ὁ ἀμανές θά διατηροῦσε τήν αἰσθητική ἀξία του καί θά ἀξίζε νά μελετηθῇ κι ἀπό μᾶς τούς Ἕλληνες, ἀκόμα κι ἂν δέν τόν εἶχαμε ἐγκλωπῶθεϊ. Ἀφοῦ ὅμως γιά αἰῶνες ὁλόκληρους τόν χρησιμοποιοῦμε γιά νά ἐκφράσουμε τούς βαθύτερους καημούς μας εἶναι ἀπαράδεκτο νά τόν περιφρονῶμε, τόσο, ὅσο ἂν συνέβαινε νά κοιτάζαμε ἀφ' ὑψηλοῦ τά κλέφτικα, τά ριζίτικα, καί τά ἄλλα θεωρούμενα «καθαρότερα» προϊόντα τῆς μουσικῆς μας λαογραφίας.

Κλείνω τό σύντομο αυτό σημείωμα παραθέτοντας τά κείμενα μερικῶν ἀμανέ-
δων, πού στήν πλειονότητά τους εἶναι ἀνέκδοτα. Τά περισσότερα ἀπό αὐτά τά
κατέγραψα ἀπό δίσκους 78 στροφῶν πού ἀγόρασα στό Μοναστηράκι γύρω
στά 1960. Στό τέλος τοῦ κάθε κειμένου σημειῶνω τά ὀνόματα τοῦ καλλιτέχνη
πού τό τραγουδάει καί τοῦ δρόμου πού χαρακτηρίζει τή μελωδία του, ὅπως καί
στοιχεῖα τοῦ δίσκου ἀπ' ὅπου τό κατέγραψα. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ ὁμοιότητα
τοῦ προτελευταίου παραδείγματος μέ τό ἐπίγραμμα πού σκάλισε μέ τίς νότες
του ὁ ἀρχαῖος "Ἑλληνας ποιητής - συνθέτης Σείκιλλος (1ος αἰ.μ.Χ.) στή ταφό-
πλακα τῆς γυναίκας του Εὐτέρπης: «Ὅσον ζῆς φαίνου, μηδέν ὅλως συλλυποῦ,
πρός ὀλίγον ἐστί τό ζῆν, τό τέλος ὁ χρόνος ἀπαιτεῖ». Οἱ στίχοι αὐτοί βρέθηκαν
τό 1883 στίς Τράλλεις τῆς Μικρασίας, καί φυλάγονταν στήν Σμύρνη ὡς τό
1922 πού χάθηκαν μέ τήν καταστροφή της. Ἀπό τά ἀκόλουθα δίστιχα, ἔχουν
ἤδη δημοσιευθῇ τά ἐξῆς πέντε: Τά ἀρ. 12 καί 14 ἀπό τούς Τ. Σχορέλη καί Μ.
Οἰκονομίδη στό βιβλίο τους «Ένας ρεμπέτης. Κώστας Ρούκουνας» (Ἀθ. 1974,
σ. 50) καί τά 5, 15 καί 29 ἀπό τόν γράφοντα στό ἄρθρο «Ὁ Ἀμανές» πού δημο-
σιεύτηκε τό 1960 στό περιοδικό «Ἀξιός» (τχ. 2, σ. 18 - 19).

1.
Ἀφήστε με νά καίγομαι, κανείς νά μή μέ σθῆσει
γιά νά ἰδῶ τήν τύχη μου, πῶς θά μέ καταντήσῃ
Χ. Παναγῆς, Οὐσάκ Μανές
Parlophone B. 21786-1

2.
Ἀφοῦ δέν ἦσουν ἱκανή νεκροῦ ζωῇ νά δώσεις
ἐπρεπε νά μέ λυπηθῆς καί νά μέ θανατώσεις
Κ. Θωμαΐδης, Ματζόρε Μανές
Odeon Ga 1359

3.
Ἀφοῦ ἐσύ μέ μίσησες, τό πᾶν θά σέ μισήσῃ
κι ὁ μισεμένος ἄνθρωπος, δέν πρέπει πιά νά ζήσῃ
Κ. Νούρος, Ματζόρε Μανές
Parlophone B. 21576-1

4.
Γνώρισα φίλους κι ἔλεγα πῶς πάντα μ' ἀγαπούσαν
μ' αὐτοῖ μοπροστά μου γέλαγαν καί πίσω μέ μισοῦσαν
Κ. Ρούκουνας, Κιουρντοῦ Μανές
Odeon G.A. 1886

5.
Δάκρυα τρέχουν σά φωτιά γύρω στά μάγουλά μου
καί πέφτουνε στό στήθος μου καί κάθουν τήν καρδιά μου
Κ. Ρούκουνας, Νιχαθέντ Μανές
Parlophone B. 21780-11

6.
Δέν μοῦ 'μεινε πλέον ζωῇ στόν κόσμο γιά νά ζήσω
καί λίγο - λίγο φθειρόμαι ὥσπου νά ξεψυχήσω
Χ. Παναγῆς, Ράστ Μανές
Parlophone B. 21751-11

7.
Μάνα μου εἶμαι φθισικός, πεθαίνω πιά στό λέω
ἄσε μέ μάνα μ' ἔρημο, νά θήχῃ καί νά κλαίῃ
Κ. Θωμαΐδης, Ράστ
Odeon G.A. 1273.

8.
Μήπως νομίζεις ἄνθρωπε μέ τά θουνά θά ζήσεις
Καί πλούτη ἀτελείωτα γυρεύεις ν' ἀποκτήσεις;
Ρόζα Ἑσκενάζι, Ντερτλή - Χετζάζ Μανέ
Parlophone B 21662-1

9.
 'Ο κόσμος μέ κατηγορεί, δίχως νά ξεύρει λέγει
 άν ηξερε τόν πόνο μου, μαζί μου ηθελ' νά κλαίγει.

Γ. Παπασιδέρης ή Κουλουριώτης, Χιτζάζ Μανές
 Parlophone B 21750-1

10.
 "Όποιος μ' άκούσει καί τραγουδῶ λέει χαρά πώς έχω
 μά 'γώ 'χω στήν καρδούλα μου πίκρες, καημούς καί θρέφω

Ρόζα Έσκενάζι, Σταμπούλ Ουσάκ Μανέ
 Parlophone B 21662-11

11.
 "Όταν πτωχαίνει ό άνθρωπος είναι καημός μεγάλος
 τόν θάνατό σου καρτερείς γιατί δέν έχεις άλλο

Ρίτα Άμπατζή, Μανέ Χαρίπ - Χετζάζ
 HMY OGA 288

12.
 Πονῶ βαθειά μέσ' στήν καρδιά, μά δέν μπορῶ νά γειάνω
 καί λίγο - λίγο φθείρομαι καί τήν ζωή μου χάνω

Κ. Ρούκουνας, Μανές Μπάλλος
 Parlophone B 21755-1

13.
 Σάν κλείσουνε τά μάτια μου κι έτοιμασεϊ ό τάφος
 τότε θα πάψουν οί καημοί καί τό δικό μου πάθος

Κ. Ρούκουνας, Ράστ
 Columbia D.G. 128

14.

Σάν τό σθησμένο κάρθουνο μαύρισε ή καρδιά μου
ἀπ' τά πολλά μου θάσανα κι ἀπό τά δάκρυά μου

Κ. Ρούκουνας, Νεβά Ράστ Μανές
Odeon G.A. 1757

15.

Στά χρόνια αὐτά ὁ ἄνθρωπος τίποτα δέν κερδίζει
θάσανα κι ἀναστεναγμούς τό στήθος του γιομίζει

Κ. Ρούκουνας, Χετζάζ Νεβά
Parlophone B. 21780-1

16.

Στήν τελευταία μου πνοή ἂν ἔρθουν καί μοῦ εἰποῦνε
πῶς ἔα σωθῶ ἂν σ' ἀρνηθῶ, μά 'γώ δέν σ' ἀπαρνιούμαι

Ρόζα Ἑσκενάζι, Ταμπαχανιώτικος Μανές
Parlophone B. 21576-11

17.

Στόν κόσμο αὐτόν μέ πολεμοῦν τέσσερα ἐναντία
τό ἄχ, τό θάχ, τό ἀλλοίμονο καί ἡ ἀπελπισία

Κ. Θωμαΐδης, Χετζάζ Μανές
Odeon G.A. 1359

18.

Στό στήθος μου δέ μοῦ 'μεινε πνοή ν' ἀναστενάξω
καί φθισικός κατάντησα ὥσπου νά σ' ἀπολαύσω

Χ. Παναγῆς, Σαμπάχ Μανές
Parlophone B. 21786 - 11

19.

Τά θάσανα καί οἱ λογισμοί ποτέ δέ μέ ἀφήνουν
καθημερ' νῶς μέ τυραννοῦν καί τή ζωή μου σθίνουν

Κ. Ρούκουνας, Ταμπαχανιώτικος Μανές
Odeon G.A. 1757

20.

Τέτοια πληγή πού ἔχω 'γώ εἶναι μεγάλο ντέρτι
γιατρός εἶναι ὁ θάνατος, τόν καρτερῶ νά ἔρθει

Χ. Παναγῆς, Χετζάζ - Νεβά Μανές
Parlophone B. 21751 - 1

21.

Τήν περιπλέον μου ζωή τήν πέρασα μέ πάθη
γιατί μικρός δέν ἤκουγα, καί ἐπεφτε σέ λάθη

Γ. Λορέντζος, LE CHANT DU MONDE
Folklore Grec No II Eglise LDY 4091 (μικρός δίσκος 33 στρ.)

22.

Τίποτα δέν φοβήθηκα σ' αὐτήν τήν κοινωνία
τόν κόσμο τόν διπρόσωπο καί τήν ἀχαριστία

Μ. Ἀτραΐδης (Ἠχογραφήθηκε σέ ταινία μου τό 1960)

23.

Τί ὠφελεῖ τόν ἄνθρωπο ὅσα κι ἂν ἀποκτήσει
ἀφοῦ θέ νά 'ρθεῖ μιὰ στιγμή τά μάτια του νά κλείσει

Β. Σωφρονίου, Σαμπάχ Μανέ
Odeon G.A. 1282

24.

Τόν πόνο μου θά τόν εἰπῶ τήν ὥρα πού θά φθάσει
ὁ Χάρος μέσ' στήν κλίνη μου γιά νά μέ ξεκουράσει

Κ. Ρούκουνας, Χετζάζ Μανές
Odeon G. A. 1886

25.

Τόν Χάρο τόν ρωτήσανε πέντ' ἔξη μερακλήδες
δίχως κρασί πῶς τήν περνοῦν στόν Ἄδη οἱ μπεκρῆδες

Μ. Ἀτραῖδης, Μανές Νεβά Τσιφτετελλί
HMV AO 2216

26.

Φίλοι πιά δέν ὑπάρχουν νά σ' ἀγαποῦν μέ πόνο
ἂν σ' ἀγαπάει καί κανεῖς γιά τό συμφέρον μόνο.

Κ. Ρούκουνας, Πειραιώτικος Μανές
Parlophone B. 21755-11

27.

Φωτιά θά θάλω μόνος μου νά κάψω τό κορμί μου
γιατί δέν θρίσκεται γιατρός νά γειάνει τή πληγή μου

Μ. Ἀτραῖδης, Ράστ Μαχούρ
HMV AO 2283

28.

Ψεύτη ντουινιά καί ἄπιστε δέν ἔχεις μπιστοσύνη
οὔτε Θεό φοβᾶσαι πιά, οὔτε δικαιοσύνη

Μ. Καναροπούλου - Τουρκαλίτσα, Μανές Τσιφτετελλί
Parlophone B. 21752-11

29.

Ὦ ἄνθρωπε μήν σκέπτεσαι στόν κόσμο μήν κοπιάζεις
τήν ὥρα τοῦ θανάτου σου στό νοῦ σου δέν τή θάζεις

Μ. Ἀτραῖδης, Ζεμζεμμανέ
Odeon A. 190353

30.

Ὦς πότε πιά ἡ τύχη μου θά μ' ἔχει δικασμένο
νά σέρνουμεν στήν ξενιτειά σάν φύλλο μαραμένο

Μ. Καναροπούλου - Τουρκαλίτσα, Νεβά Χετζάζ
Parlophone B. 21752-1

Μάρκος Φ. Δραγούμης